

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Асєєва Юлія Олександрівна

доктор психологічних наук,
академік НАН ВО України,
завідувач кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки
Одеського національного економічного університету
ORCID ID: 0000-0003-3086-3993
Scopus Author ID: 57221817817
Researcher ID: AАН-2650-2021

Бойко Наталія Іванівна

здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти заочної форми навчання
спеціальності 053 Психологія
Одеського національного економічного університету

Сучасні міграційні процеси, викликані збройним конфліктом в Україні, призводять до серйозних соціально-економічних проблем для переселенців, що погіршують благополуччя, негативно впливають на їхнє психологічне здоров'я. У статті аналізуються основні стресори: проблеми з відсутністю стабільності, труднощі з працевлаштуванням, соціальна ізоляція та обмежений доступ до медичних послуг, які є факторами ризику для розвитку психічних розладів, включно з тривожним станом, депресією та посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). Основними методами дослідження були: індукція, дедукція та абстрагування наукових добутоків сьогодення.

За результатами встановлено, що такі фактори, як вік, стать, освіта, економічний та соціальний статус, відіграють значущу роль у процесі адаптації вимушено переміщених осіб. Підкреслено необхідність провести експериментальні дослідження з урахуванням різноманітних соціально-демографічних чинників задля розробки ефективних програм ресоціалізації цієї категорії населення.

Автори акцентують на важливості комплексної підтримки ВПО, включно із соціальними програмами, психологічною допомогою та сприянням економічній інтеграції переселенців. У роботі також висвітлюється значення державної допомоги в подоланні соціально-економічних труднощів ВПО, залученні недержавних об'єднань та медіа у створенні передумов, подоланні стигматизації для покращення процесу адаптації цієї категорії осіб. Підкреслюється, що ефективна інтеграція ВПО можлива лише за умов поєднання економічної, соціальної та психологічної підтримки, що сприятиме зниженню рівня психоемоційного напруження серед переселенців та підвищує якість їх життя.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, воєнні дії, внутрішня міграція, психологічне здоров'я, тривога, депресія, соціально-демографічні чинники.

Asieieva Yu., Boyko N. THE INFLUENCE OF SOCIO-ECONOMIC FACTORS ON THE MENTAL HEALTH OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Modern migration processes caused by the armed conflict in Ukraine lead to serious socio-economic problems for displaced persons, which worsen their well-being and negatively affect their psychological health. The article analyzes the main stressors: problems with lack of stability, difficulties with employment, social isolation and limited access to medical services, which are risk factors for the development of mental disorders, including anxiety, depression and post-traumatic stress disorder (PTSD). The main research methods were: induction, deduction and abstraction of current scientific achievements.

The results showed that factors such as age, gender, education, economic and social status play a significant role in the adaptation process of forcibly displaced persons. The need for experimental research taking into account various socio-demographic factors in order to develop effective resocialization programs for this category of the population is emphasized.

The authors emphasize the importance of comprehensive support for IDPs, including social programs, psychological assistance, and promotion of economic integration of IDPs. The work also highlights the importance of state assistance in overcoming socio-economic difficulties of IDPs, involving non-governmental organizations and the media in creating prerequisites, overcoming stigmatization to improve the adaptation process of this category of persons. It is emphasized that effective integration of IDPs is possible only under the conditions of a combination of economic, social, and psychological support, which will contribute to reducing the level of psycho-emotional stress among IDPs and improving their quality of life.

Key words: internally displaced persons, military actions, internal migration, mental health, anxiety, depression, psychological features, mature age, old age.

Вступ. Сучасні соціально-економічні реалії, зумовлені військовими конфліктами, глобальними економічними та масовими міграційними процесами, гостро актуалізують проблему збереження психічного здоров'я внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). В Україні, яка протягом останніх років переживає масштабну військову агресію, питання забезпечення психологічного благополуччя ВПО є виключно ключовим як із погляду індивідуального добробуту, так і для збереження соціальної сфери.

Соціально-економічні чинники, як-от рівень доходів, доступ до житла, зайнятість, доступ до медичних і психологічних послуг, а також соціальна підтримка, розвивають ключову роль у формуванні та підтримці психічного здоров'я цих осіб. Сучасні науковці – К. Аймедов, С. Артеменко, С. Волошин, Л. Герасименко, Ю. Гундєртайло, О. Думчева, О. Лазєбна, І. Лінський, Л. Кравченко, В. Кузьміна, І. Малкіна-Пих, В. Соловйова, І. Спіріна, С. Рокутов, Ю. Песоцька, В. Наумов, І. Пінчук, В. Уркаєв, К. Чупіна, О. Чуйко, Є. Феденко, А. Шорніков та інші [1–10] – досліджують зміни психологічного стану населення України з перших днів вторгнення. Однак залишається безліч питань, які потребують всебічного й комплексного дослідження, серед них – з'ясування змін ментального здоров'я різноманітних вікових груп, зокрема осіб, які були вимушені переселитися в інші регіони країни. Водночас недостатнє дослідження таких аспектів в умовах українського контексту створює прогалини в розробці ефективних програм підтримки цієї категорії населення.

Мета статті – проаналізувати вплив соціально-економічних чинників на психічне здоров'я ВПО.

Матеріали та методи. У роботі використовуємо як емпіричні дані, так і теоретичні розробки, що дають змогу системно оцінити взаємозв'язки між умовами соціально-економічного середовища та психологічними благополуччями ВПО. Використовуючи дедукцію, індукцію та абстрагування, проаналізовано наукові добутки сьогодення.

Така робота сприятиме глибокому розумінню проблеми ВПО та допоможе створити більш цілеспрямовані й ефективні механізми підтримки їхнього психічного здоров'я на державному та суспільному рівнях.

Результати дослідження. Вимушене переселення є одним із найскладніших життєвих випробувань, що потребує не лише фізичної адаптації до нових умов, а й мобілізації значних психічних ресурсів для пристосування до змін у новому середовищі проживання та соціальному статусі. Для внутрішньо переміщених осіб особливу складність створює вплив економічних та соціальних чинників, які можуть як підвищити рівень стресу й тривожності, так і сприяти ефективній адаптації та збереженню психіки особистості.

Аналіз впливу демографічних чинників на психічне здоров'я ВПО є інструментом для розуміння їхніх психологічних потреб і розробки цілеспрямованих заходів підтримки. Такі параметри, як вік, стаття, рівень освіти, сімейний стан і місце, виконують ключову роль у формуванні психічного стану ВПО [1; 2; 7; 9; 10]. Наприклад, значною мірою впливає на рівень адаптивності та здатність протистояти стресу, вікові параметри. Складніше пристосовуються до нових умов особи похилого віку, тоді як особи середнього та молодого віку адаптуються скоріше. Молодь, як правило, демонструє більшу адаптивність до змін, що зумовлено їхньою гнучкістю, високим рівнем енергії та готовністю розвивати нові навички. Проте ця вікова категорія часто стикається з труднощами самореалізації в нових умовах через брак досвіду та обмеження можливостей професійного зростання. Крім того, фінансова нестабільність, характерна для молодих ВПО, значно впливає на ризик розвитку тривожних розладів, емоційної благополуччя та депресивних станів.

Літні люди, зі свого боку, стикаються з унікальними викликами, пов'язаними з віком. Втрата звичного способу життя, соціальних зв'язків та відчуття стабільності може призвести до ізоляції, яка є критичним фактором ризику для розвитку депресії, тривожних розладів і навіть когнітивних порушень. Відсутність належної соціальної підтримки поглиблює ці проблеми, більшість літніх людей складніше інтегрується в нові спільноти чи відновлює попередній рівень соціальної активності [4; 9; 10].

Сімейний стан також є важливим демографічним чинником, що впливає на рівень доступності соціальної підтримки, який має вагоме значення для збереження психічного здоров'я в умовах стресу. За деякими дослідженнями ВПО, що мають підтримку сім'ї, частіше демонструють вищу стійкість до кризових ситуацій і краще адаптуються до нових умов. Натомість самотні особи нерідко стикаються з ізоляцією та браком соціальної стабільності, що негативно позначається на психічному стані [3; 4; 7].

Стаття також відіграє вагому роль у формуванні психоемоційного стану ВПО, що зумовлюється традиційними соціальними ролями та очікуваннями. Жінки частіше відчувають високий рівень тривожності через подвійний тягар обов'язків: необхідно доглядати за дітьми, організувати побут сім'ї та одночасно адаптуватися до нових умов життя. Таке навантаження може посилювати емоційне напруження й створювати відчуття хронічної перевтоми, особливо за умови відсутності підтримки з боку партнерів чи соціальних служб.

Чоловіки, свого часу, частіше стикаються зі стресом, пов'язаним із втратою соціального статусу чи роботи, особливо якщо ці особливості підривають їхню традиційну роль годувальника сім'ї. Це може

негативно впливати на самооцінку та загальний емоційний стан, провокуючи агресивність, апатію чи інші деструктивні вияви. Крім того, чоловіки рідше звертаються по психологічну допомогу через стереотип про необхідність «зберігати силу» в стресових ситуаціях, що ускладнює профілактику та подолання психічних розладів [1; 2; 6; 9; 10].

Наступним соціально-демографічним чинником, який впливає на здатність індивідів адаптуватися до нових умов життя в контексті вимушеного переселення, є рівень освіти. Освічені особи постійно мають розвинені когнітивні та соціальні навички, які допомагають їм ефективніше розв'язувати проблеми, ухвалювати зважені рішення та знаходити шляхи адаптації. Вони також частіше мають доступ до ширшого кола ресурсів, як-от професійні мережі, інформаційні платформи та можливості навчання, що підвищує їхню психологічну стійкість. Однак більш освічені ВПО можуть зіткнутися зі значними викликами, пов'язаними з невідповідністю між професійним досвідом та обмеженими можливостями працевлаштування в нових умовах, що, зі свого боку, може стати джерелом сильного стресу та фрустрації, особливо якщо робота впливає на самооцінку та рівень матеріального добробуту. Така ситуація часто викликає почуття несправедливості, зниження соціального статусу та втрату професійної ідентичності, що може негативно позначитися на психічному здоров'ї.

Місце проживання є ще одним критичним фактором, який впливає на доступ до медичних і соціальних послуг, а також вимагає рівня підтримки, доступності до послуг ВПО. Життя у великих містах та розвинених районах держави забезпечує ширший доступ до кваліфікованої медичної допомоги, психологічних послуг та державних програм підтримки, що надає більше можливостей для інтеграції в суспільство через громадські організації, освітні проекти та культурні ініціативи й позитивно впливає на психічне здоров'я ВПО.

У сільській місцевості ситуація значно складніша: доступ до медичних, соціальних і психологічних послуг у районах часто обмежений через недостатнє фінансування, брак кваліфікованих спеціалістів або віддаленість від спеціалізованих установ. Крім того, ізоляваність сільської місцевості може поглиблювати почуття соціальної ізоляції серед ВПО, знижуючи рівень інтеграції в місцеву спільноту. Ці умови створюють додаткові виклики для підтримки психічного здоров'я та вимагають розробки спеціальних стратегій допомоги для ВПО, які проживають у таких умовах [2].

Значну роль у формуванні нормального психологічного стану ВПО відіграють економічні чинники. Різне зниження рівня життя та фінансова нестабільність залишаються для багатьох ВПО постійними викликами, які значно ускладнюють адаптацію до нових умов. У деяких випадках вимушене переселення супроводжується внутрішньою нестабільністю: втрата професійних зв'язків та можливостей швидкого пошуку відповідного працевлаштування, а також відсутність документів, відмінності в професійних стандартах чи недостатня кваліфікація стають актуальними фруструвальними обставинами, які негативно впливають на психоемоційний стан ВПО. Така економічна нестабільність є джерелом хронічного стресу, тривоги та депресивних станів. ВПО змушені постійно долати певні перепони намагаючись забезпечити собі впевненість у завтрашньому дні, при цьому часто відчують безсилля через неможливість забезпечити базові потреби, як-от житло, харчування та освіта для дітей. Нерідко це стає причиною до посилення міжособистистих конфліктів у сім'ях, емоційного виснаження та зниження загального психічного благополуччя.

Фінансова нестабільність також впливає на доступ ВПО до медичних послуг, включно з психіатричною та психологічною допомогою. Висока вартість медичних послуг чи медикаментів може стати неприйнятним тягарем для багатьох, особливо якщо вони проживають у регіонах з обмеженими програмами соціальної підтримки. Нездатність отримати необхідне лікування або консультації з ризиком погіршення психічного стану може мати довгострокові наслідки для здоров'я [1; 3; 5; 8; 10].

Крім того, відсутність фінансових ресурсів обмежує можливості ВПО щодо участі в соціальних, культурних чи освітніх заходах, які могли б сприяти інтеграції та зниженню почуття ізоляції. Соціальна відчуженість, яка часто виникає через фінансові труднощі, поглиблює почуття самотності, знижує самооцінку та може перешкодити формуванню нових соціальних зв'язків, зменшуючи ресурси для адаптації.

Варто також зазначити, що економічна нестабільність часто посилюється недостатньою інформованістю ВПО про наявні програми підтримкою або складністю в доступі до цих ресурсів через бюрократичні перепони. Тому створення доступних і прозорих механізмів допомоги є впливом аспекту покращення їхнього психоемоційного стану та адаптації до нових умов життя [10].

Соціальні чинники є одним із вагомих детермінант психічного здоров'я ВПО, що визначають їхній рівень адаптації та загальне психологічне благополуччя. Одним із найпотужніших ресурсів у подоланні стресу, викликаного переселенням, є соціальна підтримка. Родина, друзі, громада, а також соціальні служби та неурядові організації, які відіграють критично важливу роль у забезпеченні емоційної, інформаційної та практичної допомоги.

Підтримка з боку родини може бути основою емоційної стабільності, створюючи відчуття безпеки та належності. Спільні зусилля родини в подоланні труднощів сприяють формуванню довіри,

зниженню рівня стресу та підвищенню стійкості до негативних зовнішніх впливів. Відсутність же родини та соціальної підтримки може мати серйозні негативні наслідки для психічного здоров'я. ВПО, які стикаються з ізоляцією, дискримінацією чи відчуженням, значно частіше переживають депресивний стан, тривожні розлади та відчуття безнадійності. Соціальна ізоляція, особливо в поєднанні з фінансовими труднощами або фізичними обмеженнями, може створити закрите коло, коли на тлі відсутності підтримки посилюються психологічні проблеми, а ці проблеми, своєю чергою, зменшують можливість інтеграції в соціальне середовище.

Громадська підтримка, зі свого боку, допомагає ВПО налагодити нові соціальні зв'язки, отримати доступ до основних ресурсів та інтегруватися в нове середовище. Соціальні служби й волонтерські організації відіграють ключову роль у наданні інформаційної та матеріальної допомоги, організації психологічних консультацій і створенні програм соціальної адаптації. Участь у таких ініціативах дає змогу ВПО не лише отримати конкретну допомогу, а й підвищити почуття належності до спільноти, що позитивно впливає на їхній емоційний стан.

Суттєвий вплив на соціальні аспекти життя ВПО мають культурні та мовні бар'єри. У ситуаціях, коли ВПО переміщуються до регіонів з іншою культурною або мовною традицією, труднощі в комунікації можуть стати додатковим джерелом стресу. Такі бар'єри можуть ускладнювати налагодження нових соціальних зв'язків і доступ до послуг, що впливає на загальне психічне благополуччя.

Дискримінація та стигматизація є одними з найбільших соціальних бар'єрів, які ускладнюють адаптацію ВПО до нових умов життя та суттєво впливають на їхній психоемоційний стан. Упередження та негативне ставлення з боку місцевого населення може виявлятися у формі соціального відторгнення, обмеження доступу до ресурсів, працевлаштування чи житла, а також у прихованій дискримінації, що має менш очевидний, але не менш руйнівний вплив на особистість.

Відчуття несправедливості та образи, спричинені дискримінаційними діями, нерідко породжують у ВПО почуття ізоляції, недовіри до оточення й навіть до суспільних інститутів. Постійне переживання цих емоцій може призвести до розвитку хронічного стресу, тривожних розладів, депресії та почуття безнадійності. Ба більше, стигматизація сприяє зниженню самооцінки та формуванню почуття безпомічності й безнадійності, що ускладнює встановлення нових соціальних зв'язків і зменшує перспективи інтеграції в громаду.

Дискримінація та стигматизація створюють більші соціальні проблеми, сприяючи поляризації суспільства, зниженню рівня соціальної згуртованості й посиленню конфліктів між більшими групами населення. Для зниження негативного впливу дискримінації та стигматизації в суспільстві є впровадження комплексних інформаційно-просвітницьких заходів, які повинні бути спрямовані на підвищення рівня толерантності, взаєморозуміння та емпатії серед населення. Залучення громадських організацій, медіа, освітніх установ до створення позитивного образу ВПО необхідне для подолання стереотипів та формування толерантного суспільства. Крім того, серед інших є створення програми інтеграції ВПО, які передбачають спільну участь місцевого населення та переселенців у соціальних, культурних і волонтерських проєктах. Така взаємодія сприятиме подоланню бар'єрів і створенню умов для налагодження взаємної довіри [3; 8; 10].

Висновки. Отже, боротьба зі стигматизацією та дискримінацією є одним із ключовим аспектом соціальної адаптації ВПО та формування гармонійного суспільства, яке здатне протистояти кризовим викликам і забезпечити рівні можливості для всіх своїх членів. Забезпечення ефективної соціальної підтримки є важливим умовою для покращення психічного здоров'я ВПО. Важливо створювати механізми, що сприяють зниженню інтеграції, ризик ізоляції та забезпечують доступ до основних ресурсів і послуг, враховуючи як індивідуальні, так і культурні особливості ВПО. Вивчаючи демографічні особливості, можна визначити специфічні психоемоційні потреби та ризики, розробити ефективні програми для адаптації саме певних категорій осіб з урахуванням вікових, статевих, сімейних та освітніх особливостей.

Отже, урахування широкого спектра соціально-демографічних чинників забезпечить комплексний підхід для надання допомоги та супроводу ВПО в процесі адаптації до нових умов життєдіяльності. Комплексні програми повинні містити не лише фінансову підтримку, а й соціальний, психологічний та юридичний супровід ВПО.

Література:

1. Аймедов К. В. Психотерапевтичні аспекти допомоги переселенцям зі сходу України. Збірник науково-практич. конф. «Психотерапія і психоаналіз: надбання та перспективи розвитку в XXI столітті». (м. Київ, 28 лютого 2015 р.) 2015. С. 10–16.
2. Асєва Ю. О. Берман Д. Л. Проблема надання психологічної допомоги вимушеним переселенцям зі східних областей України. Міжнар. наук. конф./ збірник статей «Психосоціальна реабілітація постраждалих і вивезених із зони АТО на базі центру психосоціальної реабілітації дітей і підростків «Фельдман Екопарк» (м. Харків, 3 квітня 2016 р.) Харків : 2016. С. 7–9.
3. Волошин С. М. Особливості змісту соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2019. Вип. 9. С. 73–76.

4. Гаврилюк О. М. Психічний стан та переживання внутрішньо переміщених осіб внаслідок збройного конфлікту на сході України. *Наукові записки*. Серія : Психолого-педагогічні науки. 2018. Т. 46. С. 74–78.
5. Державне підприємство «Інформаційно-обчислювальний центр міністерства соціальної політики». URL: <https://www.ioc.gov.ua/>
6. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка. 2016. 219 с.
7. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати: Метод. рекомендації. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 213 с.
8. Міграційний профіль України. Державна міграційна служба України. 2021. С. 47–52. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/migprofil_2020.pdf
9. Спринська З. В. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб. *Теорія і практика сучасної психології*. Серія : Загальна психологія, історія психології. 2018. Вип. 8. С. 50–56.
10. Чернюк М. О., Малиновська О. В. Особливості соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб на сході України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія : Психологія, 2018. №2(35). С. 62–67.

References:

1. Aimedov, K.V. (2015.). Psykhoterapevtychni aspekty dopomohy pereselentsiam zi skhodu Ukrainy. [Psychotherapeutic aspects of helping immigrants from eastern Ukraine] *Zbirnyk naukovo-praktych. konf. "Psykhoterapiia i psykhoanaliz: nadbannia ta perspektyvy rozvytku v XXI stolitti"*. (m. Kyiv. 28 liutoho 2015 r.) S. 10–16 [in Ukrainian].
2. Asicieva, Yu.O. & Berman, D.L. (2016.). Problema nadannia psykholohichnoi dopomohy vymushynym pereselentsiam zi skhidnykh oblastei Ukrainy. [The problem of providing psychological assistance to forced migrants from the eastern regions of Ukraine] *Mizhnar. nauk. konf/ zbirnyk statei "Psykhosotsyalnaia reabylytatsyia postradavshykh u vyzvennykh yz zony ATO na baze tsentra psykhosotsyalnoi reabylytatsyy detei y podrostkov "Feldman Ecopark"* (m. Kharkiv, 3 kvitnia 2016 r.) Kh.: S. 7–9 [in Ukrainian].
3. Voloshyn, S.M. (2019). Osoblyvosti zmistu sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii vnutrishno peremishchenykh osib do novoho sotsialnoho seredovyshcha. [Features of the content of socio-psychological adaptation of internally displaced persons to a new social environment] *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*. Vyp. 9. S. 73–76. [in Ukrainian].
4. Havryliuk, O.M. (2018). Psykhichnyi stan ta perezhyvannia vnutrishno peremishchenykh osib vnaslidok zbroinoho konfliktu na skhodi Ukrainy. [Mental state and experiences of internally displaced persons as a result of the armed conflict in eastern Ukraine]. *Naukovi zapysky. Serii: Psykholoho-pedahohichni nauky*. T. 46. S. 74–78. [in Ukrainian].
5. Derzhavne pidpriemstvo «Informatsiino-obchysluvalnyi tsentr ministerstva sotsialnoi polityky» [Information and Computing Center of the Ministry of Social Policy] Retrieved from <https://www.ioc.gov.ua/> [in Ukrainian].
6. Zlyvko, V. L., Lukomska, S. O., & Fedan, O. V. (2016). Psykhodiahnostyka osobystosti u kryzovykh zhyttievykh sytuatsiakh [Psychodiagnosics of personality in life crisis situations]. Kyiv : Pedahohichna dumka. 219 s. [in Ukrainian].
7. Karamushka, L. M. (2022). Psykhichne zdorovia osobystosti pid chas viiny: yak yoho zberehty ta pidtrymaty [Mental health of the individual during war: how to preserve and maintain it]: Metod. rekomendatsii. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 213 s. [in Ukrainian].
8. Migrantskiy profil Ukrainy. (2021). Derzhavna mihratsiina sluzhba Ukrainy.[State Migration Service of Ukraine]. S. 47–52. Retrieved from https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/migprofil_2020.pdf [in Ukrainian].
9. Sprynska, Z.V. (2018). Psykholohichni osoblyvosti vnutrishno peremishchenykh osib. [Psychological features of internally displaced persons]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii. Serii: Zahalna psykholohiia, istoriia psykholohii..* Vyp. 8. S. 50–56. [in Ukrainian].
10. Cherniuk, M. O., & Malynovska, O. V. (2018.). Osoblyvosti sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii vnutrishno peremishchenykh osib na skhodi Ukrainy.[Peculiarities of social and psychological adaptation of internally displaced persons in the east of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Psykholohiia, №2(35)*. S. 62–67. [in Ukrainian].

Статтю прийнято до публікації 08.11.2024